

*Igor CIOBANU**

IMPORTANȚA DELTEI DUNĂRII PENTRU POPULAȚIA LOCALĂ ȘI ADMINISTRAȚIA ȚARISTĂ A REGIUNII ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

The Importance of the Danube Delta for the Local Population and for the Tsarist Authorities during the First Half of the 19th Century

Abstract: The paper presents, on the basis of unpublished sources preserved at the Central Archives of the Republic of Moldova, the economic conditions of the inhabitants living in the Danube Delta during the period 1829 to 1856, when the area was part of the Russian Empire. The development of Danubian navigation after the Peace of Adrianople had a counter effect for the local communities in the Danube Delta area, now a “hot” border area between the Russian and the Ottoman empires. However, these inhabitants continued their traditional occupations (fishing, the exploitation of the rich resources of reed, the cultivation of plants on the agricultural estates in several Danubian islands, breeding of livestock, etc.). At the same time, starting in the 1840s, the Russian authorities became more interested to lease these areas to private contractors and get new incomes to the state budget.

Keywords: Danube Delta, Bessarabia, economic history, Danube, navigation, agriculture, Russian Empire

*

Delta Dunării a fost și continuă să fie un teritoriu strategic pentru controlul fluviului și chiar al unei părți importante a Europei de Sud–Est. Valoarea geopolitică a regiunii se datorează Dunării, unul dintre cele mai mari fluvii ale Europei, ce străbate „bătrânul continent” de la vest spre est pe o lungime de 2.850 km, traversând teritoriul a zece state europene. Cum poziția sa poate fi folosită pentru a

* Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă” din Chișinău

controla regimul navigației pe Dunăre, începând din secolul al XIX-lea Delta Dunării a atras tot mai mult atenția marilor puteri europene, atunci în plină dezvoltare industrială, fapt ce a determinat și dezvoltarea comerțului și navigației la Dunărea de Jos¹. Astfel, pe durata secolului al XIX-lea s-au purtat două războaie pentru controlul gurilor Dunării: războiul ruso-turc din 1828–1829, soldat cu alipirea Deltei la Rusia țaristă, și Războiul Crimeii (1853–1856), încheiat cu instaurarea Comisiei Europene a Dunării, instituție formată în urma păcii de la Paris (1856).

Pe lângă importanța strategică a Deltei pentru navigația pe cursul Dunării maritime, Delta Dunării reprezenta, la începutul secolului al XIX-lea, un teritoriu vital pentru populația din cuprinsul său și din zona sudului Basarabiei. Aceasta este opinia la care am ajuns în urma cercetării unor fonduri documentare păstrate la Arhiva Națională a Republicii Moldova, surse mai puțin cunoscute în istoriografia problemei Dunării. Datorită cantităților mari de pește, stuf și a pământului agricol disponibil pe teritoriul său, Delta Dunării era extrem de valoroasă pentru economia locală din secolul al XIX-lea, economie bazată în mare parte tocmai pe exploatarea acestor resurse. Prezența „bunurilor” date a și reprezentat unul dintre factorii principali ce au stimulat popularea Deltei, un spațiu unde condițiile de habitat sunt puțin prielnice.

Pe baza cercetării surselor arhivistice, acest studiu va analiza importanța Deltei Dunării pentru populația locală și economia regională din prima jumătate a secolului XIX, precum și modul în care acestea au fost afectate de rivalitatea dintre puterile europene pentru controlul Deltei, referindu-mă în principal la schimbările survenite în regiune în perioada stăpânirii țariste, 1829–1856.

După anexarea Basarabiei de către Rusia, rezervele de pește din Delta Dunării și din râul Nistru erau considerate de economistul și statisticianul rus I. Gorlov ca fiind unele dintre cele mai bogate din imperiu². La începutul veacului al XIX-lea, pescuitul reprezenta o îndeletnicire de bază pentru populația din localitățile din preajma Deltei, precum Ismail, Chilia Nouă, Reni, Vâlcov, Jebrieni, Chislița, Chitai, Galilești, Caramahmed etc.³. În perioada de stăpânire otomană a Deltei (primul deceniu a secolului, până în 1812), pescuitul se practicase de către populație locală la o scară însemnată. Numai de pe insulele Letea și Ceatal se pescuiau anual între 430 și 530 tone de pește⁴.

¹ V. Junkevich, L. Kapikrajan, *Dunaj i Dunajskoe Sudohodstvo*, Moscova, 1955, p. 72.

² I. A. Ancupov, *Gosudarstvenaja derevnja Bessarabii v XIX veke*, Chișinău, 1966, p. 236.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele Naționale ale Republicii Moldova (în continuare ANRM), Fondul 2, Inventarul 1, Dosarul 3.239, f. 152–153.

Cantitățile de pește pescuit în Delta Dunării în perioada 1800–1812

Insula	Apa	Cantitatea (tone / an)
Ceatal	Lacul Fortuna	25–40 tone
	Lacul Tatarul Mic și Tatarul Mic, Râul Toton	65–78 tone
	În restul apelor	78–105 tone
Total		170–220 tone
Letea	Lacurile Radocul, Morfeiu Mare, Morfeiu Mic și Tatanir	130–155 tone
	În restul apelor	130–155 tone
Total		260–310 tone
Total de pe ambele insule		430-530 tone

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fondul 2, Inventarul 1, Dosarul 3.239, f. 145–156.

Peștele pescuit în Delta Dunării era folosit în alimentația localnicilor, dar cea mai mare parte era destinată comerțului. Prețul peștelui era de 60–65 lei sau 24–26 ruble pentru 100 oca (120 kg), astfel că pescuitul din insulele Letea și Ceatal aducea un venit anual de circa 80.000–110.000 ruble⁵. Pe lângă pește se mai comercializau și alte produse derivate: clei, grăsime, icre etc.⁶.

Cum și stuful se găsea în mari cantități, 120.000 ha numai pe insulele Letea și Ceatal⁷, populația locală a utilizat din plin și acest produs. Stuful se întrebuinta pe larg pentru necesitățile gospodărești, din cauza deficitului de lemn din zonă. El se folosea ca acoperiș sau gard, pentru producerea diverselor bunuri (coșuri, mături etc.)⁸, însă o mare parte era comercializată, reprezentând o importantă sursă de venit pentru populația din zona gurilor Dunării⁹. Stuful se comercializa, de regulă, în orașele mai mari din apropierea Deltei, precum Ismail, Reni, Chilia Nouă, Leova etc.

⁵ *Ibidem*, f. 152–152v.

⁶ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă*, vol. II, Chișinău, 2012, p. 58.

⁷ ANRM, F-2, I-1, D-2.452, f. 1–1v.

⁸ Ja. Grosul, I. Budak, *Očerki istorii narodnogohozjajstva Bessarabii (1812–1861)*, Chișinău, 1967, p. 306.

⁹ ANRM, F-2, I-1, D-2.452, f. 24, 24v–25.

Prețul stufului în sudul Basarabiei

Orașul	Cantitatea (metri cubi)	Prețul
Ismail	9,7 (1 stânjen)	6 ruble, 20 copeici
Reni, Leova, Chilia	9,7 (1 stânjen)	6 ruble, 45 copeici

Sursa: ANRM, Fondul 2, Inventarul 1, Dosarul 2.452, f. 10v–12v.

Pe toată întinderea Deltei Dunării (350.000 ha), unde predomină terenuri inundabile, mlaștini sau ape, se află și porțiuni de teren neinundate, terenuri permanent „uscate”, acoperite de argile, nisipuri și cernoziom¹⁰. Respectivetele suprafețe însumau, pe porțiunea dintre brațele Chilia și Sulina, aproximativ 13.000 ha: 1.155 ha pe insula Ceatal și 11.825 ha pe insula Letea¹¹.

Terenurile agricole de pe insulele Ceatal și Letea erau valorificate în principal de locuitorii orașelor Ismail și Chilia, fapt datorat apropierii lor de insulele menționate¹². Astfel, orașul Ismail se găsește vizavi de insula Letea, iar Chilia Nouă vizavi de insula Ceatal. Terenurile destinate cultivării plantelor (legume, viță de vie sau pomi fructiferi) cuprindeau o suprafață de 3.460 ha. Într-o proporție mai mică se cultiva insula Ceatal, pe o suprafață de 70 ha, și într-una mai mare insula Letea, unde suprafața cultivată cu plante acoperia 3.390 ha¹³.

Pentru sporirea suprafețelor arabile, populația locală practica desecarea. Astfel, în anul 1846 a fost desecată o porțiune de teren în suprafață de 300 desetine, teren situat între orașul Ismail și brațul Chilia¹⁴. În afara desecării terenurilor agricole, populația mai era nevoită să amenajeze terenurile respective pentru a nu fi inundate în perioada de revărsare a Dunării. În acest scop, malul terenului agricol din apropierea brațului Dunării era îndiguit, fiind mai înalt în comparație cu restul suprafeței¹⁵. Tot în acest scop se cultivau în special anumite culturi, ca de exemplu pomii fructiferi și vița de vie¹⁶, culturi cu rădăcini puternice ce împiedicau spălarea solului de către apele fluviului. Pe suprafețele aflate mai la adăpost de ape se cultivau legume¹⁷, iar construirea digurilor și a unei bogate rețele de canale pentru

¹⁰ *Ibidem*, f. 146; Grigore Antipa, *Dunărea și problemele ei științifice, economice și politice*, București, 1921, p. 64–66.

¹¹ ANRM, F-2, I-1, D-3.239, f. 145–146.

¹² *Ibidem*, f. 145–148.

¹³ *Ibidem*, f. 145–148.

¹⁴ *Ibidem*, D-4.749, f. 1–2.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, D-4.360, f. 15–16v.

¹⁷ *Ibidem*, f. 1-2.

irigație creau condițiile necesare pentru obținerea unor recolte bogate¹⁸. Totuși, într-un raport întocmit la mijlocul secolului al XIX-lea este menționată și existența a 25 de livezi¹⁹ rămase neîngrijite încă din anul 1812²⁰, majoritatea lor aflându-se pe insula Letea.

Pe lângă cultivarea plantelor, locuitorii Deltei practicau și creșterea animalelor, în special a bovinelor și a ovinelor. Datorită condițiilor naturale favorabile, în regiune exista un covor vegetal bogat și variat, pășune valorificată de către localnici. La începutul secolului, terenurile favorabile pentru pășunat și pregătirea fânețelor însumau, pe insulele Letea și Ceatal, 8.215 ha. Păstorii din preajma Deltei mânau turmele către pășunile mai accesibile, ce aveau un covor vegetal bogat²¹, iar locuitorii unor cătune se ocupau chiar cu creșterea bovinelor pe insulele Dunării²². De pe suprafața pășunilor inaccesibile pentru animale, pășuni înconjurată de mlaștini și ape permanente, se pregăteau fânețe pentru iarnă²³, când apele înghețau, iar animalele erau mânate către fânețele din Delta²⁴.

Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, conform tratatului de la București (1812), s-a soldat cu „desprinderea” sudului Basarabiei de Delta Dunării, două regiuni ce evoluaseră în comun încă din secolul al XV-lea. Această separare a determinat o degradare din punct de vedere economic a regiunii Deltei și s-a răsfrânt negativ și asupra unei părți a populației de pe malul stâng al brațului Chilia.

O caracteristică a anilor 1812–1829 a fost intimidarea populației în ceea ce privește libera circulație și practicare a pescuitului, a colectării stufului și a cultivării pământului din Delta Dunării²⁵, activități economice importante pentru populația locală. Acest lucru s-a datorat stabilirii frontierei ruso-turce pe brațul Chilia, graniță sensibilă din cauza rivalității accentuate dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman.

În urma anexării Deltei Dunării de către Rusia (1829), cauzată în mare parte de dorința acesteia de a-și instaura monopolul asupra navigației pe Dunăre, economia Deltei nu a înregistrat un progres evident comparativ cu perioada anilor 1812–1829. Potențialul de valorificare economică a regiunii de către populația locală și de către autoritățile țariste a fost afectat de condițiile tratatului de la Adrianopol, precum și de modul în care Rusia a privit regiunea Deltei. Interdicția de a construi

¹⁸ *Ibidem*, D-5.747.

¹⁹ *Ibidem*, D-5.608, f. 42–42v.

²⁰ *Ibidem*, D-3.239, f. 147.

²¹ *Ibidem*, D-3.534, f. 39–40.

²² *Ibidem*, D-2.450, f. 9–10.

²³ *Ibidem*, D-2.451, f. 174–175v.

²⁴ *Ibidem*, D-3.534, f. 41–43; *Ibidem*, D-3.239, f. 137–147.

²⁵ *Ibidem*, D-3.239, f. 150; *Ibidem*, D-5.608, f. 1–2.

clădiri pe teritoriul Deltei²⁶ (cu excepția celor de carantină), evacuarea populației de pe insulele Letea și Ceatal (acțiune vizată încă după 1812)²⁷ și restricțiile impuse de către Administrația Financiară a Basarabiei²⁸ au fost doar câteva dintre cauzele ce au determinat stagnarea sau chiar declinul economic și demografic al Deltei Dunării.

Îndată după anexarea regiunii de către Rusia, teritoriul insulelor Letea și Ceatal a devenit proprietate a statului. Dacă până la mijlocul deceniului al patrulea zona nu s-a aflat în mod special în vizorul administrației ruse, începând cu anul 1836, din inițiativa Administrației Financiare a Basarabiei, s-au organizat licitații cu scopul de a da în arendă apele pentru pescuit, colectarea stufului (chiar și dreptul pentru vânat), iar începând cu 1851 și terenurile arabile din insulele Letea și Ceatal²⁹, acțiuni menite să aducă venituri suplimentare la visteria statului.

Însă în perioada anilor 1829–1840 economia Deltei nu a suferit mari schimbări, cauza fiind tocmai restricțiile din tratatul de la Adrianopol și dezinteresul economic al administrației țariste față de regiune. Începând cu anul 1840, Direcția Proprietății Statului din Basarabia a înaintat propuneri de soluționare a impasului economic din Deltă și chiar a contestat dispozițiile date de guvernatorul Basarabiei și de Ministrul Afacerilor Externe al Rusiei cu privire la modul de tratare și organizare a regiunii, încercând să înlăture aceste restricții³⁰.

Chiar dacă în perioada anilor 1840–1856 Delta Dunării a cunoscut un oarecare progres în comparație cu perioada 1829–1840, acesta nu a fost semnificativ. Interesul investitorilor față de activitățile economice arendate a crescut, dar zona nu s-a dezvoltat simțitor. În schimb, a crescut nemulțumirea populației locale, lipsită de anumite drepturi din cauza arendării zonelor pentru pescuit, a colectării stufului și a muncii terenurilor agricole. Nemulțumirea ținea, spre exemplu, de faptul că un pescar trebuia să achite arendașului a zecea din peștele pescuit din apele luate în arendă de un investitor³¹; la fel, stuful colectat de pe suprafețele arendate era interzis comercializării și putea fi folosit doar pentru nevoile casnice, dreptul pentru vânzarea stufului aparținând doar arendașului³². Pentru accesul pe pășunile arendate trebuia achitată o sumă arendașului pășunii

²⁶ *Ibidem*, D-2.450; <http://www.vostlit.info> (site accesat pe data de 17.09.2011) și <http://www.hist.msu.ru> (site accesat pe data de 15.08.2012).

²⁷ Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, 1970, pp. 29–30; P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești (1806–1920)*, București, 1993, pp. 37–63.

²⁸ ANRM, F-2, I-1, D-5.609, f. 1–4.

²⁹ *Ibidem*, D-5.608, f. 1–2.

³⁰ *Ibidem*, D-3.239, f. 145–155

³¹ *Ibidem*, D-2451, f. 172–173v; Ja. Grosul, I. Budak, *op. cit.*, p. 303.

³² ANRM, F-2, I-1, D-2.452, f. 46–61v.

respective³³, la fel ca și pentru a avea dreptul de a cultiva plante pe suprafețele arabile de pe insulele Letea și Ceatal³⁴.

Nemulțumirea populației s-a manifestat în anii 1843–1844, când locuitorii orașelor Ismail și Chilia au înaintat cereri către autoritățile ruse, solicitând permisiunea practicării agriculturii în zona insulelor Letea și Ceatal. Totodată, se menționa că, din cauza arendașilor respectivi, în special, din cauza antreprenorului Șârocov, care monopolizase pescuitul în cea mai mare parte a Deltei, o bună parte a populației locale era lipsită de principala sursă de existență. Pentru a supraviețui, era strict necesară lucrarea terenurilor arabile de pe insulele din zona Deltei Dunării, unde cultivarea pomilor fructiferi și a viței de vie ar fi îmbunătățit situația materială a locuitorilor și i-ar fi salvat de foamete³⁵.

În concluzie, se poate afirma că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Delta Dunării a reprezentat un teritoriu important pentru populația locală și economia regională. Din păcate, importanța regiunii a fost mai puțin analizată în istoriografia contemporană, care a pus accent aproape exclusiv pe importanța strategică a zonei pentru navigația Dunării de Jos. Pe baza documentelor de arhivă, se poate însă vedea cum rivalitatea marilor puteri a afectat regiunea Deltei Dunării, dar și felul în care condițiile înscrise în tratatul din 1829 au afectat populația locală și economia regională.

³³ *Ibidem*, D-3.534, f. 39–40.

³⁴ *Ibidem*, D-5.608, f. 48–49.

³⁵ *Ibidem*, D-3.457, f. 13–14.